

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Not another book on Verb Raising

Dros, L.D.H.

Citation

Dros, L. D. H. (2018, February 7). *Not another book on Verb Raising*. LOT dissertation series. LOT, Utrecht. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/60910>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/60910>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/60910> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Dros, L.D.H.

Title: Not another book on Verb Raising

Issue Date: 2018-02-07

Samenvatting in het Nederlands

Introductie

Alle mensen over de hele wereld hebben taal, waarmee betekenissen kunnen worden gekoppeld aan klanken. Het lijkt een onderdeel te zijn van onze biologie (Lenneberg 1964). Voor zover wij weten, zijn talen van andere dieren lang niet zo complex als mensentalen (zie Hauser et al. (2002) voor een bespreking). Een centrale vraag in de taalkunde is wat menselijke taal speciaal maakt. Eén manier om daarachter te komen is door talen met elkaar te vergelijken en te onderzoeken welke eigenschappen de menselijke taal definiëren. Een eigenschap die we terug lijken te vinden in de meeste, zo niet alle, menselijke talen is dat zinnen hiërarchisch zijn opgebouwd. Hoewel we zinnen natuurlijk woord-voor-woord, dus lineair, uitspreken, zit er een duidelijke hiërarchische structuur in. Kijk bijvoorbeeld naar de zin in (1).

- (1) Kunnen adelaars die vissen vangen vliegen?

Dit is één van de vele voorbeelden die de taalkundige Noam Chomsky heeft voorgedragen om te laten zien dat taal hiërarchisch van aard is. Het hulpwerkwoord *kunnen* slaat op een capaciteit van adelaars. Elke moedertaalspreker van het Nederlands zal stellen dat het de capaciteit om te vliegen betreft. Niemand zal stellen dat het in deze vraag gaat over de capaciteit van adelaars om vissen te vangen. De betekenis van deze zin is dus niet te herleiden tot de lineaire structuur. *Kunnen* staat immers lineair dichter bij *vissen vangen*, dan bij *vliegen*. De betekenis volgt direct als je uitgaat van de hiërarchische structuur. Het zinsdeel *die vissen vangen* is een betrekkelijke bijzin van *adelaars*. De hoofdzin is: *Kunnen adelaars vliegen?*

Een andere eigenschap van menselijke taal is dat er zoveel verschillende variëteiten bestaan. Er zijn een heleboel verschillende talen in de wereld. Elke taal heeft zijn eigen unieke eigenschappen. Zo is de woordvolgorde van het Japans totaal anders dan die van het Nederlands. Als taal een onderdeel uitmaakt van onze biologie, is het opvallend dat er zoveel variatie in kan voorkomen. Vooral als je bedenkt dat elk gezond kind zijn/haar moedertaal zonder problemen kan verwerven. Dit kan deels worden verklaard door de hypothese dat de variatie in menselijke taal grenzen heeft. Talen kunnen slechts tot een bepaalde hoogte van elkaar variëren (Chomsky 1995).

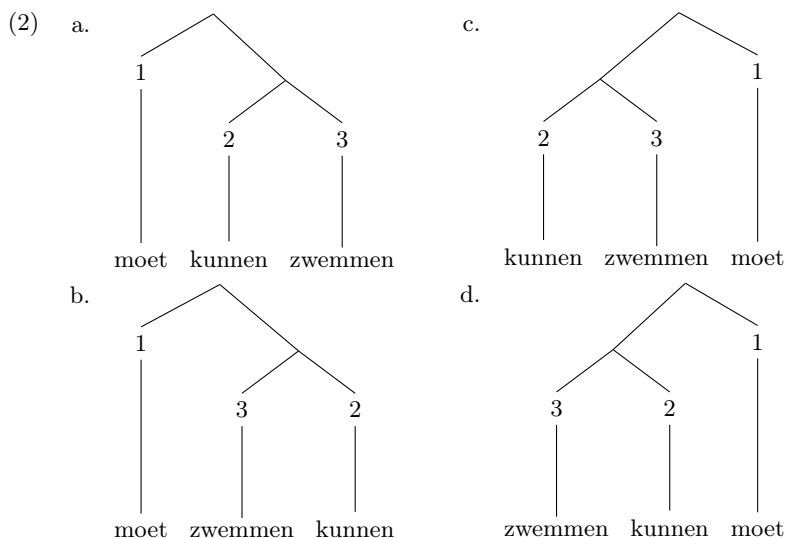
Een dergelijke benadering maakt het eenvoudiger om het relatieve gemak van taalverwerving te verklaren. De mogelijke eigenschappen van een taal zijn namelijk niet eindeloos.

Inderdaad zijn sommige vormen van variatie die men zich zou kunnen inbeelden, empirisch afwezig in menselijke taal. In sommige gevallen kan dit toeval zijn. In andere gevallen is het mogelijk dat de grenzen van variatie een gevolg zijn van het menselijk cognitieve taalsysteem, of van algemene eigenschappen van de menselijke cognitie. In dit proefschrift bespreek ik twee illustratieve voorbeelden van grenzen aan de variatie. Ik betoog dat deze grenzen een gevolg zijn van eigenschappen van het menselijk taalsysteem.

Om de eigenschappen van menselijke taal te ontrafelen, is het praktisch om talen te vergelijken die minimaal van elkaar verschillen (Kayne 2000, 2005; Barbiers 2009, en anderen). Op die manier worden de effecten van mogelijk onverwachte variabelen geminimaliseerd. De vergelijking van minimale verschillen, meestal binnen een taal, noemen we de studie van *micro*variatie. Dit proefschrift richt zich op één type microvariatie: de volgordes die zijn geattesteerd in clusters van werkwoorden in variëteiten van het Nederlands. In Nederlandse bijzinnen staan alle werkwoorden samen aan het einde van de zin, zoals *Ik vind dat Roos Philou moet hebben aangekleed*. Er zit veel variatie in de volgorde van werkwoordclusters. De zinnen *Ik vind dat Roos Philou aangekleed moet hebben* en *Ik vind dat Roos Philou aan moet hebben gekleed* kunnen bijvoorbeeld ook worden gebruikt.

Toch is deze variatie niet onbeperkt (zie ook Barbiers 2009). Ten eerste komen sommige volgordes niet voor. De zin *Ik vind dat Roos Philou hebben aangekleed moet* wordt door iedereen afgewezen. Ten tweede kunnen er soms niet-werkwoordelijke elementen in het werkwoordcluster staan (zoals *aan*), maar niet alle woorden kunnen zomaar op die plek staan. De oorzaken voor deze beperkingen zijn niet meteen duidelijk. Ik betoog in dit proefschrift dat dit niet willekeurig is, maar een gevolg is van onze grammatica.

Als je de werkwoorden in een drie-werkwoordelijk cluster ongelimiteerd zou mogen verplaatsen, dan zijn er (3x2x1) zes volgordes mogelijk. Echter, als je de hiërarchische structuur intact houdt, dan zijn er nog maar vier volgordes mogelijk. In de zin *Ik vind dat Sem goed moet kunnen zwemmen* zegt *moet* iets over het *kunnen zwemmen* (wat Sem moet, is kunnen zwemmen) en *kunnen* zegt iets over *zwemmen* (wat Sem moet kunnen, is zwemmen). *Moet* is hiërarchisch het eerste werkwoord (v_1), *kunnen* is het tweede werkwoord (v_2) en *zwemmen* is het derde werkwoord (v_3). Als je woorden die hiërarchisch bij elkaar horen, naast elkaar zet, zijn er vier volgordes mogelijk. Dit is weergegeven in (2).

De andere twee volgordes ($kunnen_2 moet_1 zwemmen_3$ en $zwemmen_3 moet_1 kunnen_2$) breken de hiërarchische structuur.

In de taalvariëteiten van Nederland en Vlaanderen komen vier verschillende volgordes voor. Echter zijn dit niet de vier volgordes die je zou verwachten op basis van de hiërarchische structuur. Zo komt de volgorde van (2c) niet voor, terwijl de volgorde $zwemmen_3 moet_1 kunnen_2$ wel voorkomt. De vraag die zich nu voordoet is hoe dit kan worden verklaard als taal inderdaad hiërarchisch van aard is.

Hoewel de variatie in dit domein willekeurig lijkt, zal ik laten zien dat er duidelijke patronen naar voren komen, zodra de geografische distributie van de verschillende volgordes wordt beschouwd. Geen van de bestaande theorieën over werkwoordclusters kan de gevonden geografische patronen verklaren. Ze zouden moeten aannemen dat deze patronen sociolinguïstisch toevallig zijn ontstaan. Ik betoog echter dat deze patronen niet willekeurig zijn, maar een gevolg zijn van eigenschappen van het menselijk taalsysteem.¹ Op deze manier biedt dit proefschrift een gefundeerde verklaring voor de eigenschappen van werkwoordclusters.

Niet weer een boek over werkwoordclusters

Hoewel er al heel veel literatuur bestaat over werkwoordclusters, is dit proefschrift in veel opzichten anders. Het heeft een ander beginpunt; er wordt een ander standpunt ingenomen; het gaat niet uit van één framework, maar gebruikt ideeën uit diverse frameworks; er wordt gebruikt gemaakt van een andere methodologie; en er worden een aantal nieuwe bevindingen gepresenteerd. Ik zal deze punten hier kort bespreken. Verderop in deze samenvatting zal ik er uitgebreider op in gaan.

1. Het beginpunt van dit proefschrift is de geografische distributie van de werkwoordvolgordes, hier zijn enkele duidelijke patronen in te vinden. Dit is het

¹ Deze benadering is in overeenstemming met Weinreich (1954).

onderwerp van dit proefschrift. Ik noem hier de meest opmerkelijke patronen op.

- In de meeste variëteiten van het Nederlands komen meerdere werkwoordvolgordes voor, behalve in de Noord-Nederlandse.
- Welke werkwoordvolgordes daadwerkelijk worden gebruikt buiten de Noord-Nederlandse taalvariëteiten hangt af van het type werkwoorden in de zin.
- De variatie die voorkomt in werkwoordclusters contrasteert met een vaste volgorde in andere domeinen.
- De 1-3-2 volgorde (waarin 3 een voltooid deelwoord is), partikelincorporatie en doorbreking van het werkwoordcluster door ander niet-werkwoordelijk materiaal vertonen vergelijkbare geografische distributies.
- De 1-3-2 volgorde (waarin 3 een infinitief is) komt alleen voor in de gebieden waar Nederlandse taalvariëteiten grenzen aan Noord-Nederlandse en Duitse taalvariëteiten.
- Werkwoordclusterdoorbreking is een typisch West-Vlaams fenomeen. Het gebruik hiervan neemt geleidelijk af hoe verder de variëteiten geografisch verwijderd zijn van deze regio.

Voor zover ik weet, is er geen andere theorie die deze patronen tracht te verklaren – met uitzondering van Barbiers en Bennis (2010), waar de huidige benadering op gebaseerd is.

2. In dit proefschrift wordt het standpunt ingenomen dat alleen de volledig oplopende 1-2-3 en aflopende 3-2-1 volgordes drie-werkwoordelijke clusters zijn. Alle andere volgordes bevatten niet-werkwoordelijk materiaal, zoals een bijvoeglijk gebruikt voltooid deelwoord, of een nominale infinitief.
3. Volgens de huidig Minimalistische theory (Chomsky 2005, 2007, 2008), spelen verschillende soorten factoren een rol in de vorming van menselijke talen, zoals principes die van belang zijn voor het verwerken van informatie. Een dergelijke theorie maakt het noodzakelijk om alle mogelijke factoren die de woordvolgordes van sprekers kunnen beïnvloeden te onderzoeken. Om deze reden zijn ideeën uit andere frameworks, zoals het functionalisme, ook in aanmerking genomen. Ik laat zien dat de diverse frameworks elkaar aanvullen, en niet tegenspreken. Door geen standpunt in te nemen over controversiële onderwerpen (bijvoorbeeld of *Merge* al dan niet specifiek voor taal is), hoop ik dat dit proefschrift allerlei soorten taalkundigen zal aanspreken.
4. In mijn onderzoek heb ik volop gebruik gemaakt van grammaticaliteitsoordelen om te ontraadselen welke volgordes er mogelijk zijn in de Nederlandse en Vlaamse taalvariëteiten. Maar ik heb ook gebruik gemaakt van een minder conventionele benadering, waarmee ik oordelen kon krijgen over volgordes die sprekers zelf niet gebruiken. Dit was een rangschikkingstaak. Informanten werd gevraagd om volgordes te rangschikken ten opzichte van elkaar. De taak bevatte niet alleen volgordes die de informanten zelf konden gebruiken, maar ook volgordes die alleen in andere taalvariëteiten voorkomen, alsmede volgordes die nergens voorkomen. De informanten konden alleen verder met de opdracht als ze alle items in een enkele volgorde hadden geplaatst. Hierdoor werden ze gedwongen om ook de volgordes die ze zelf niet gebruiken te beoordelen.

5. In dit proefschrift wordt een aantal nieuwe bevindingen gepresenteerd:

- De geografische distributie van werkwoordvolgordes geeft inzicht in de grammaticale structuur van werkwoordclusters.
- Taalgebruikers hebben kennis van woordvolgordes die in andere talen kunnen voorkomen. Dit kan worden verklaard door eigenschappen van de grammatica. Zowel familiariteit als eigenschappen van taalverwerking kunnen deze kennis niet volledig verklaren.
- Werkwoordclusters zijn basis-gegenereerd in een lage positie.
- Er is een duidelijke grens voor werkwoordclusterdoorbreking.

Eerdere theorieën

In hoofdstuk 2 van dit proefschrift worden eerdere theorieën over de vorming van werkwoordclusters besproken. Deze theorieën zijn erg divers. Er zijn theorieën die stellen dat alle volgordes eigenlijk altijd dezelfde onderliggende volgorde hebben. Er is dan dus één volgorde waarvan de andere volgordes zijn afgeleid. Aangezien andere woordgroepen in het Nederlands meestal slechts één volgorde toestaan – zo staat een lidwoord altijd vóór een zelfstandig naamwoord – is de gedachte dat alle volgordes afgeleid worden van één “basisvolgorde” niet zo gek. Ook is het idee van verplaatsingen niet gek. Verplaatsingen vinden bijvoorbeeld ook op andere plekken in de zin plaats. Zo wordt een vraagwoord in het Nederlands altijd naar voren in de zin verplaatst. De zin *Olivier eet 's avonds graag tomaatjes* wordt dan *Wat eet Olivier 's avonds graag* –? of *Wanneer eet Olivier – graag tomaatjes?*

Op dezelfde wijze zouden werkwoordvolgordes met verplaatsingen kunnen worden afgeleid. Dergelijke verplaatsingstheorieën zijn in twee kampen te verdelen: één waarin wordt aangenomen dat hoofdwerkwoorden altijd vóór de hulpwerkwoorden staan in de basisvolgorde, en één waarin wordt aangenomen dat hoofdwerkwoorden juist achter de hulpwerkwoorden staan. Volgens aanhangers van het eerste kamp is de basisvolgorde dus *zwemmen₃ kunnen₂ moet₁* (ofwel 3-2-1). Dit is de volgorde die in het Fries en het Duits de standaard is. Volgens aanhangers van het tweede kamp is de basisvolgorde *moet₁ kunnen₂ zwemmen₃* (ofwel 1-2-3).

Een probleem met deze methode, is dat het vaak onduidelijk blijft waarom deze verplaatsingen zouden plaatsvinden. Noam Chomsky heeft wel voorgesteld dat elke verplaatsing ergens door wordt veroorzaakt (Chomsky 1993). Een vraagwoord verplaatst bijvoorbeeld om een zin vragend te maken. Zulke oorzaken zijn bij werkwoordclusters niet duidelijk aanwezig. Er zit geen duidelijk verschil tussen de bijzinnen *dat Olivier tomaatjes heeft gegeten* en *dat Olivier tomaatjes gegeten heeft*. Het is dan ook niet duidelijk waarom een eventuele verplaatsing plaats zou hebben gevonden.

Anderen hebben gesteld dat er geen basisvolgorde is. Er kunnen meerdere volgordes worden gevormd, gewoon door de hiërarchische volgorde aan te houden. Welke volgordes daadwerkelijk gebruikt worden, wordt ergens anders door bepaald. Zoals hierboven is laten zien, doet dit op zichzelf niet de goede voorspellingen. Sommige volgordes die kunnen worden gevormd zijn niet heel aanvaardbaar, terwijl andere volgordes die niet kunnen worden gevormd juist heel vaak voorkomen. Daarom stellen sommige taalkundigen dat er nog wijzigingen kunnen plaatsvinden nadat de hele zin is gebouwd, maar voordat die wordt uitgesproken. Dan kunnen er bijvoorbeeld

woorden van plek verwisselen. Dit geeft veel theoretische problemen, aangezien er dan een heleboel extra aannames moeten worden gedaan om te voorkomen dat zulke verwisselingen zomaar overal kunnen voorkomen.

Dit was een vogelvlucht over een aantal van de bestaande theorieën. Het grootste probleem van deze theorieën is niet dat ze de bestaande volgordes niet kunnen afleiden, want dat kunnen ze allemaal. Er is een ander punt waar deze theorieën eigenlijk niets over te zeggen hebben. Als je kijkt naar de geografische distributie van de verschillende volgordes, dan komen er enkele duidelijke patronen naar voren. Deze patronen geven inzicht in de structuur van werkwoordclusters. Ik zal hier de meest opmerkelijke patronen bespreken.

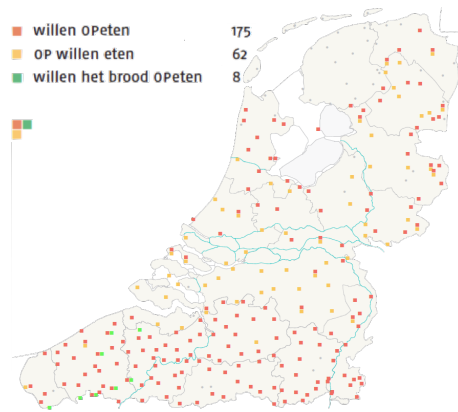
- In de meeste variëteiten van het Nederlands komen meerdere werkwoordvolgordes voor, behalve in de Noord-Nederlandse. Zo komt in het Nederlands zowel 1-2 (*heeft gegeten*) als 2-1 (*gegeten heeft*) voor. Terwijl in het Noord-Nederlands alleen de 2-1 volgorde voorkomt.
- Welke werkwoordvolgordes daadwerkelijk worden gebruikt buiten de Noord-Nederlandse taalvariëteiten hangt af van het type werkwoorden in de zin. Als het hoofdwerkwoord een infinitief is, dan wordt de 1-2 volgorde gebruikelijker. De bijzin *dat Olivier goed moet₁ eten₂* is gebruikelijker dan *dat Olivier goed eten₂ moet₁*.
- De variatie die voorkomt in werkwoordclusters contrasteert met een vaste volgorde in andere domeinen. In naamwoordgroepen kan bijvoorbeeld slechts één volgorde voorkomen: *Jacks mooie bloemen* wordt bijvoorbeeld nooit *Jacks bloemen mooie* of *mooie Jacks bloemen*.
- De 1-3_{.DLW}-2 volgorde (waarin 3 een voltooid deelwoord is) zoals in (3a), vertoont een vergelijkbare geografische distributie als partikelincorporatie (zoals in (3b)) en doorbreking van het werkwoordcluster door ander niet-werkwoordelijk materiaal (zoals in (3c)).

- (3) a. ...dat Anna een boek *moet₁ gelezen₃ hebben₂*.
 b. ...dat Anna een boek *moet₁ uit lezen₂*.
 c. ...dat Anna *moet₁ een boek lezen₂*.

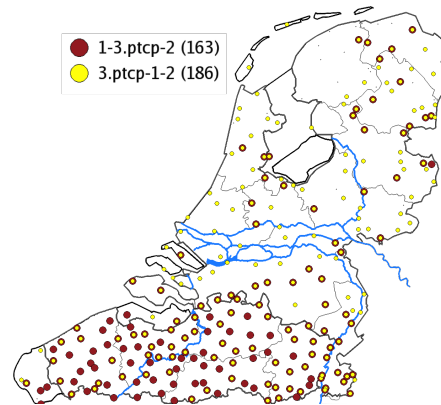
De 1-3-2 volgorde en partikelincorporatie kunnen in alle Nederlandse en Vlaamse taalvariëteiten worden gebruikt, maar ze zijn het meest gebruikelijk in Vlaanderen. Dit wordt weergegeven op de volgende kaarten.²

² De kaarten die hier getoond worden, komen uit de Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Sommige kaarten komen direct uit de geprinte atlas (Barbiers et al. 2008). Andere zijn gemaakt door middel van DynaSAND (Barbiers et al. 2006); een online tool waarmee (i) gezocht kan worden in de data die voor de atlas zijn verzameld, en (ii) op basis van die data kaarten kunnen worden gemaakt.

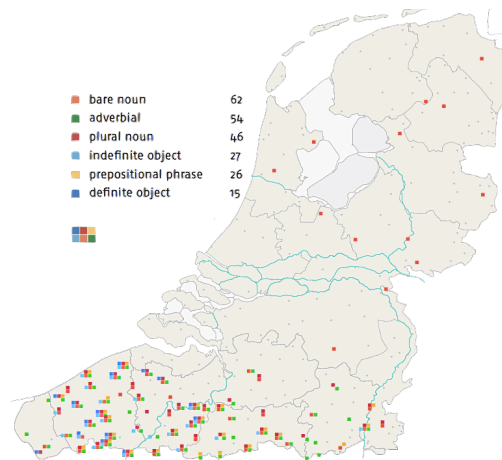

Kaart 1: partikelincorporatie SAND-II, map 2.3.1.7

Kaart 2: 1-3.DLW-2 en 3.DLW-1-2

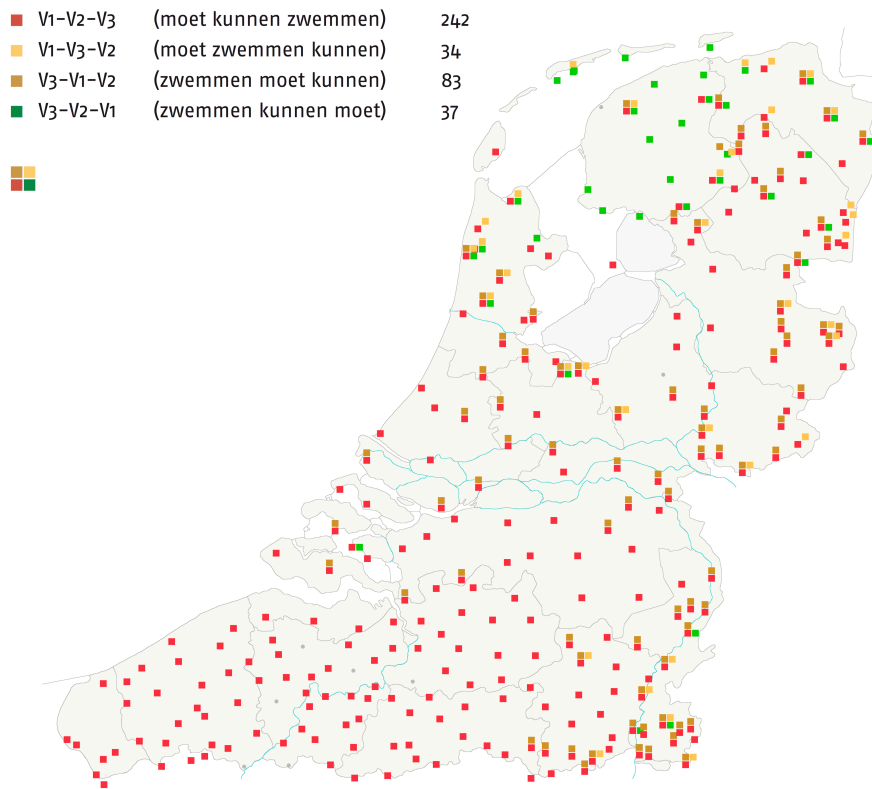
Werkwoordclusterdoorbreking is een verschijnsel dat enkel in Vlaanderen (met name in West-Vlaanderen) voorkomt. Het gebruik hiervan neemt geleidelijk af hoe verder de variëteiten geografisch verwijderd zijn van deze regio.

Kaart 3: Werkwoordclusterdoorbreking, SAND-II, map 2.3.2.2

- Als 3 een infinitief is, komt de 1-3-2 volgorde (zoals in (4)) alleen voor in de grensgebieden; waar Nederlandse taalvariëteiten grenzen aan Friese en Duitse taalvariëteiten.

(4) ...dat Sem goed *moet*₁ *zwemmen*₃ *kunnen*₂.

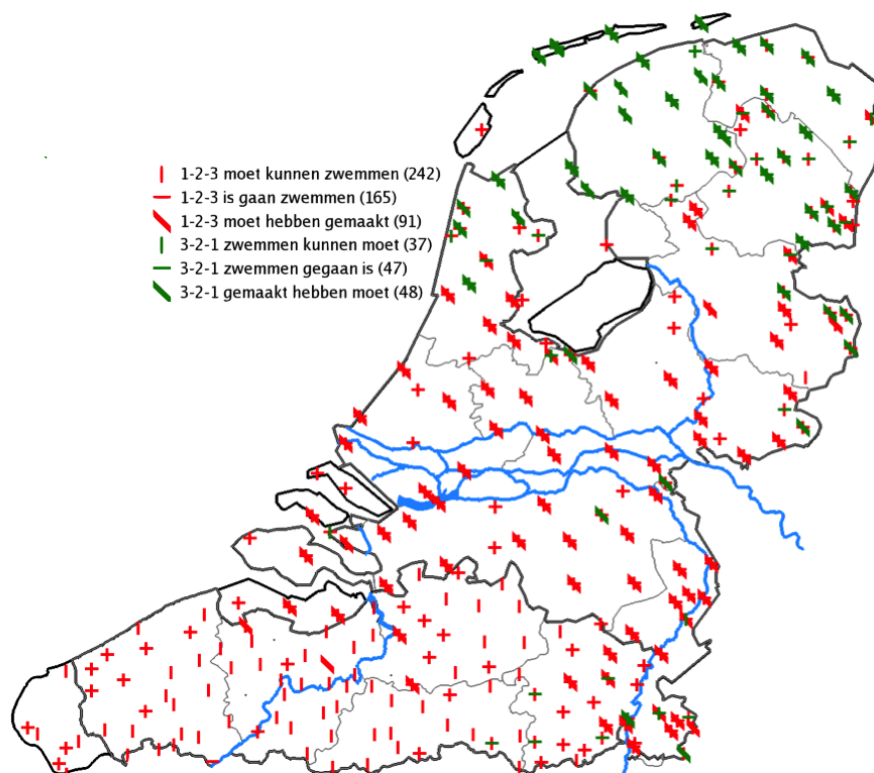
Kaart 4: SAND-II kaart 17a

Hoofdstuk 2 bespreekt in detail dat eerdere theorieën van werkwoordclusters vrijwel niets te zeggen hebben over deze patronen. Dit is met name een gevolg van het feit dat deze theorieën zich voornamelijk richten op de vorming van deze constructies en niet op de geografische distributie ervan.

De nieuwe theorie

In hoofdstuk 3 van dit proefschrift presenteer ik de analyse van werkwoordclusters die ik aanneem.³ Hier wordt betoogd dat er in werkwoordclusters helemaal geen verplaatsingen plaatsvinden. Bovendien wordt aangenomen dat de structuur altijd in één richting wordt uitgesproken. Het gevolg van deze twee aannames is dat er eigenlijk maar twee echte volgordes zijn waarin werkwoorden kunnen staan: 1-2-3, zoals in de Nederlandse volgorde (*moet₁ kunnen₂ zwemmen₃*) en 3-2-1, zoals in de Friese volgorde (*swimme₃ kinne₂ moat₁*). Er zit geen optionaliteit in de uitspraakrichting. Zoals de volgende kaart toont, laten de twee volgordes een geografisch complementaire distributie zien.

³ Dit hoofdstuk is een aangepaste versie van *Barbiere, Bennis, and Dros-Hendriks (forthcoming)*.

Kaart 5: De voorkomens van volgordes 1-2-3 (rood) en 3-2-1 (groen)

Over de andere volgordes (zoals *gemaakt₃ moet₁ hebben₂*) wordt betoogd in het hoofdstuk dat die niet-werkwoordelijk materiaal bevatten. Zo is algemeen bekend dat deelwoorden ook bijvoeglijk gebruikt kunnen worden. In sommige gevallen leidt dit tot een verschil in interpretatie (Kraak en Klooster 1968:149-159 e.a.). Een deelwoord zoals *geopend* kan worden geïnterpreteerd als ‘open’ of als ‘open gemaakt’. In een 2-1 werkwoordcluster als in (5a), laat het deelwoord beide interpretaties toe. Echter, in de andere volgorde (5b) kan het deelwoord alleen werkwoordelijk worden geïnterpreteerd, met de betekenis ‘is opengemaakt’.

- (5) a. Hij zag dat de deur *geopend₂ is₁*.
 b. Hij zag dat de deur *is₁ geopend₂*.
 c. de geopende deur

Deelwoorden die in de attributieve positie van een naamwoordgroep staan (zoals in (5c)), laten beide interpretaties toe. Kennelijk laat een bijvoeglijke positie van het deelwoord zowel een werkwoordelijke, passieve interpretatie, als een adjectivale, statische interpretatie toe. Het feit dat in (5b) alleen de passieve interpretatie beschikbaar is, kan worden verklaard door aan te nemen dat het deelwoord in deze volgorde puur werkwoordelijk is. Uit het feit dat beide interpretaties beschikbaar zijn in (5a), kan men opmaken dat het deelwoord in deze positie bijvoeglijk is. Het verschil in de interpretatie van (5a) en (5b) is dus een categoriaal verschil. Op een vergelijkbare wijze kan

de 3-1-2 volgorde nu verklaard worden. In het Nederlands staat niet-werkwoordelijk materiaal over het algemeen vóór alle werkwoorden:

- (6) a. ...dat Martin het huisje voor drie uur **gebouwd**₃ *moet*₁ *hebben*₂.
 b. ...dat Martin het huisje voor drie uur **klaar**₃ *moet*₁ *hebben*₂.

Ook over infinitieven wordt betoogd dat ze niet-werkwoordelijk kunnen zijn. Er is wel gesteld in de literatuur dat infinitieven nominaal kunnen worden gebruikt (zie bijvoorbeeld Den Besten en Broekhuis 1989). Zo'n analyse wordt ondersteund door het feit dat infinitivale werkwoorden vervangen kunnen worden door een voornaamwoord:

- (7) a. ...dat Sem **zwemmen**₃ *moet*₁ *kunnen*₂.
 b. ...dat Sem **dat**₃ *moet*₁ *kunnen*₂.

Een benadering waarin 3 in de 3-1-2 volgorde niet-werkwoordelijk is, kan verklaren waarom deze volgorde wel gevonden wordt. De zinnen in (8) pleiten voor een dergelijke benadering. In zin (8a) selecteert *laten* een infinitief (*winnen*). Zin (8b) laat zien dat het hulpwerkwoord *laten* geen nominale complementen toestaat: *winnen* kan niet worden vervangen door *dat*. Dit doet de voorspelling dat *winnen* ook niet nominaal kan worden gebruikt, en dat de 3-1-2 volgorde daarmee ook niet mogelijk is. Zin (8c) laat zien dat deze voorspelling klopt.⁴

- (8) a. Ik vind dat iedereen Stijn *moet*₁ *laten*₂ *winnen*₃.
 b. *Ik vind dat iedereen Stijn **dat** *moet*₁ *laten*₂.
 c. *Ik vind dat iedereen Stijn **winnen**₃ *moet*₁ *laten*₂.

Deze theorie kan alle volgordes van werkwoordclusters afleiden zonder verplaatsingen die specifiek zijn voor werkwoordclusters. De 1-2-3 en 3-2-1 volgordes zijn drierwerkwoordelijke clusters. De 3-1-2 volgorde is een twee-werkwoordelijk cluster met een niet-werkwoordelijke 3. In de 1-3-2 volgorde staat dit element binnen in het cluster, op dezelfde plek als partikels. De 2-1-3 volgorde kan niet worden afgeleid. Deze volgorde komt ook niet voor.⁵ Dan blijft enkel de 2-3-1 volgorde onverklaard. Deze volgorde komt alleen voor als het hoogste werkwoord een hulpwerkwoord van tijd is, zoals *is*:

- (9) Ik weet dat hij *gaan*₂ *zwemmen*₃ *is*₁

Hulpwerkwoorden van tijd, zoals *is*, selecteren normaliter een voltooid deelwoord:

- (10) a. Ik weet dat Roos naar school *moest* **lopen**.
 b. Ik weet dat Roos naar school *is* **gelopen**.

Als er echter twee werkwoorden volgen op een dergelijk hulpwerkwoord, is er geen voltooid deelwoord aanwezig:

- (11) a. Ik weet dat Roos naar school *is* *gaan* *lopen*.

⁴ Een * voor een zin geeft aan dat die zin onaanvaardbaar is.

⁵ Salzmann (2013) bespreekt enkele gevallen van deze volgorde in Zwitsers Duits. Echter is deze volgorde beperkt tot een specifieke klasse van werkwoorden. Dit suggereert dat dit een ander soort constructie is.

- b. *Ik weet dat Roos naar school *is gegaan lopen*.

Dit fenomeen staat bekend als Infinitivus-Pro-Participio (zie Wurmbbrand 2006, 2017 voor een overzicht). In dit proefschrift probeer ik dit effect niet te verklaren. Het lijkt erop dat aan het tweede werkwoord geen deelwoordmorphologie kan worden toegekend als dit werkwoord al is samengevoegd met een ander werkwoord. Mogelijk kan aan een werkwoordcluster (zoals [*gaan lopen*]) geen deelwoordmorphologie worden toegekend.

In dit hoofdstuk wordt aangenomen dat het cluster [*gaan₂ lopen₃*] functioneert als een voltooid deelwoord bij het hulpwerkwoord *is*. Over voltooid deelwoorden is hierboven al beargumenteerd dat ze een ambigue categoriale status hebben: als ze vóór het hulpwerkwoord staan zijn ze bijvoeglijk en als ze achter het hulpwerkwoord staan zijn ze werkwoordelijk. De 2-3-1 volgorde kan dus worden geanalyseerd als een complex adjectivaal deelwoord, gevolgd door het werkwoord *is*.

Deze theorie ondersteunt het idee dat de variatie in werkwoordclusters niet toevallig is, maar een gevolg is van grammaticale eigenschappen. De 2-1-3 volgorde is bijvoorbeeld afwezig omdat die niet kan worden afgeleid. Dit leidt tot de verwachting dat sprekers in staat zullen zijn om volgordes die ongrammaticaal zijn te onderscheiden van volgordes die zij zelf niet gebruiken, maar wel grammaticaal zijn. Om deze verwachting te testen, is een groot aantal sprekers uit het hele taalgebied gevraagd om alle zes werkwoordvolgordes ten opzichte van elkaar te rangschikken. De resultaten laten duidelijk zien dat de verwachting uit komt: sprekers rangschikken de mogelijke, maar ongebruikte volgordes hoger dan de ongrammaticale volgordes. Zo wordt de Noord-Nederlandse volgorde in (12a) beter beoordeeld dan de ongrammaticale volgorde in (12b).

- (12) a. Ik vind dat iedereen *zwemmen₃ kunnen₂ moet₁*.
 b. Ik vind dat iedereen *kunnen₂ moet₁ zwemmen₃*.

Opvallend hierbij is dat de resultaten voor sprekers uit het hele taalgebied ongeveer gelijk waren. Hierdoor lijkt het erop dat de oordelen niet voortkomen uit onze kennis van de taalvariëteiten die in onze omgeving gesproken worden. In dat geval zouden de oordelen van mensen die regelmatig met een bepaalde volgorde in aanraking komen moeten verschillen van mensen die deze volgorde minder vaak horen. De voorspelling is dan dat mensen uit het noorden van het taalgebied de noordelijke 3-2-1 volgorde beter zullen vinden dan de zuidelijke 1-3-2 volgorde. En omgekeerd. Deze voorspelling komt niet uit.

De patronen

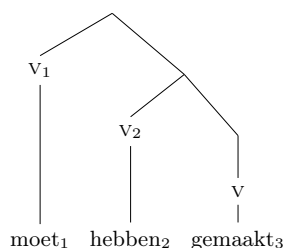
Deze theorie kan veel van de patronen die in hoofdstuk 2 werden genoemd verklaren.

- In de meeste variëteiten van het Nederlands komen meerdere werkwoordvolgordes voor, behalve in de Noord-Nederlandse. In Noord-Nederlandse variëteiten komt enkel de 3-2-1 volgorde voor. Dit kan worden toegekend aan het feit dat in het Noord-Nederlands werkwoordelijk en niet-werkwoordelijk materiaal aan dezelfde kant van het selecterende werkwoord staan. In de Nederlandse

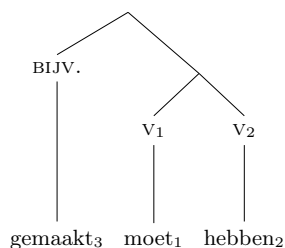
variëteiten staan werkwoorden aan de andere kant. Als een gevolg hiervan kunnen er in Nederlandse grammatica's drie volgordes worden afgeleid: een drie-werkwoordelijk cluster zoals in (13a), een twee-werkwoordelijk cluster met een niet-werkwoordelijke 3 voorafgaand aan het cluster, zoals in (13b) en ten slotte een twee-werkwoordelijk cluster met een niet-werkwoordelijke 3 binnenin het cluster, zoals in (13c). In Noord-Nederlandse grammatica's hebben deze drie soorten constructies allemaal dezelfde volgorde. Dit is geïllustreerd in (14).

(13)

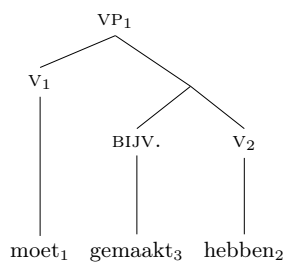
a.

b.

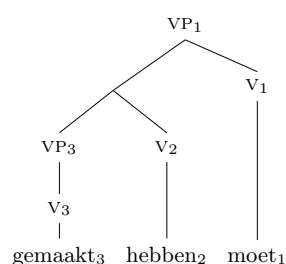

c.

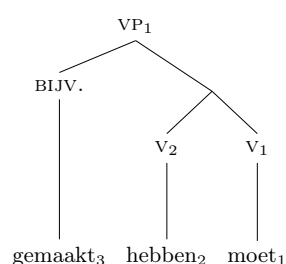

(14)

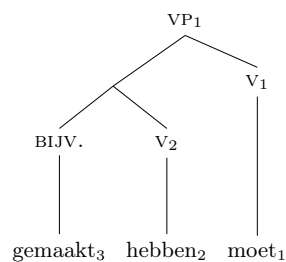
a.

b.

c.

- Welke werkwoordvolgordes daadwerkelijk worden gebruikt buiten de Noord-Nederlandse taalvariëteiten hangt af van het type werkwoorden in de zin. Dit kan worden verklaard door de categoriale status van de betreffende werkwoorden. Resultaten van twee-werkwoordelijke clusters laten zien dat deelwoorden in Vlaamse variëteiten alleen bijvoeglijk kunnen worden gebruikt; ze laten geen 1-2 volgordes toe. De theorie die hier is voorgesteld doet de juiste voorspelling dat dezelfde variëteiten in drie-werkwoordelijke clusters ook alleen de 3-1-2 en

1-3-2 volgordes toestaan. Op eenzelfde wijze lijken Vlaamse variëteiten geen nominale infinitieven toe te staan in het werkwoordcluster; ze laten geen 2-1 volgordes toe. Hiermee zijn ook de 3-1-2 en de 1-3-2 volgordes uitgesloten met dit type werkwoord.

- De variatie die voorkomt in werkwoordclusters contrasteert met een vaste volgorde in andere domeinen. Dit is voor een deel verklaard door onze benadering. Aangezien infinitieven en participia categoriaal ambigu zijn, wordt er zelfs volgordevariatie tussen 1-2-3 en 3-1-2 verwacht. Een werkwoordelijke 3 moet namelijk achteraan staan, maar een niet-werkwoordelijke 3 moet vóór het werkwoordcluster komen. Echter blijft een deel van de variatie onverklaard. De 1-3-2 en 3-1-2 volgordes komen namelijk naast elkaar voor. De optionaliteit in deze constructie komt overeen met optionaliteit in de plaatsing van ander niet-werkwoordelijk materiaal in het cluster. Zo kunnen partikels ook zowel binnen als buiten het werkwoordcluster voorkomen. De vraag die dan naar voren komt is hoe mensen kiezen tussen deze volgordes.
- De 1-3._{DLW}-2 volgorde (waarin 3 een voltooid deelwoord is), partikelincorporatie en doorbreking van het werkwoordcluster door ander niet-werkwoordelijk materiaal vertonen vergelijkbare geografische distributies. Dit kan worden toegerekend aan de aanname dat het deelwoord bijvoeglijk is in deze volgorde. Deze constructies hebben daarmee alle drie de volgorde hulpwerkwoord–niet-werkwoordelijk item–hoofdwerkwoord.
- De 1-3._{INF}-2 volgorde (waarin 3 een infinitief is) komt alleen voor in de gebieden waar Nederlandse taalvariëteiten grenzen aan Friese en Duitse taalvariëteiten. Dit heeft meerdere oorzaken. Ten eerste is betoogd dat Vlaamse variëteiten geen nominale infinitieven in het werkwoordcluster toestaan. Ten gevolge daarvan komt de 1-3-2 volgorde daar niet voor. Ten tweede kunnen naamwoorden normaliter niet in het werkwoordcluster voorkomen in de Nederlandse variëteiten. Zo is de zin (15) voor velen niet acceptabel.

(15) % Ik weet dat Anna en Sophie *willen*₂ *snoep*₃ *eten*₁.

Hierdoor komt de verwachting naar voren dat de 1-3-2 volgorde weinig voorkomt in die variëteiten. Het feit dat het wel wordt gevonden in de gebieden die grenzen aan Friesland en Duitsland kan worden verklaard door aan te nemen dat dit een transitieverschijnsel is. Dit kan verklaren waarom het gebied waar deze volgorde voorkomt niet overeenkomt met één van de bekende dialectregio's, zoals het Limburgs.

Dan blijft er één patroon over, namelijk dat werkwoordclusterdoorbreking een typisch West-Vlaams fenomeen is. Het gebruik hiervan neemt geleidelijk af hoe verder de variëteiten geografisch verwijderd zijn van deze regio. Hierover gaat hoofdstuk 5.

Merk op dat twee van de aannames van de huidige benadering ook aan eerdere theorieën over werkwoordclusters kunnen worden toegevoegd. Bijvoorbeeld in een theorie waarin de onderliggende volgorde 3-2-1 is, zou men kunnen aannemen dat werkwoorden altijd of nooit verplaatsen. In een dergelijke theorie worden ook alleen de 1-2-3 en de 3-2-1 volgordes afgeleid als drie-werkwoordelijke clusters. De andere volgordes bevatten dan niet-werkwoordelijk materiaal. Op die manier kunnen ook eerdere benaderingen de besproken patronen verklaren.

Taalverwerking

Tot zover is er veel gezegd over de hiërarchische eigenschappen van taal. Onze cognitie heeft echter nog wat eigenschappen die mogelijk onze taal beïnvloeden. Eén eigenschap is bijvoorbeeld dat er een limiet zit aan ons werkgeheugen. Deze eigenschap komt duidelijk ook buiten ons taalgebruik naar voren, maar beïnvloedt ook onze taal. Zo kunnen zinnen niet oneindig worden ingebed:

- (16) a. Het meisje [dat de jongen zag] ging fietsen.
 b. Het meisje [dat de jongen [die de auto had] zag] ging fietsen.
 c. ?? Het meisje [dat de jongen [die de auto [die geen achterrekje had] had] zag] ging fietsen.

In hoofdstuk 4 komen theorieën aan bod waarin dergelijke effecten op taal naar voren komen. In dergelijke theorieën wordt wel betoogd dat ze woordvolgordevariatie kunnen voorspellen. In het hoofdstuk wordt getoetst of de woordvolgordevariatie in werkwoordclusters kan worden verklaard middels de factoren die genoemd worden in die theorieën. Sommigen stellen bijvoorbeeld dat de complexiteit van zinnen wordt beïnvloed door de hoeveelheid woorden die tussen twee gerelateerde woorden in staan. Zo staat er in de zinnen in (16) heel veel materiaal tussen het onderwerp *het meisje* en de persoonsvorm *ging*. Anderen hebben juist gesteld dat informatieverwerking makkelijker wordt als er meer tijd voor is. Op die manier kunnen grotere afstanden in sommige gevallen juist minder complex zijn. In de eerste helft van het hoofdstuk bespreek ik diverse van dergelijke factoren die zijn voorgesteld in de literatuur. Daarbij wordt onderzocht of de betreffende theorieën de oordelen van de sprekers kunnen verklaren. De resultaten laten zien dat geen enkele theorie de juiste voorspellingen doet. Factoren van taalverwerking kunnen de geattesteerde intuïties over werkwoordclusters dus niet op zichzelf verklaren.

In de tweede helft van het hoofdstuk wordt gekeken of een gecombineerd model, waarin de grammatica wordt meegenomen, betere voorspellingen doet. Een model waarin factoren van de taalverwerking slechts die volgordes beschouwen die syntactisch en categorisch equivalent zijn, doet de juiste voorspellingen. Hierboven is al gesteld dat de grammaticale theorie veel van de volgordevariatie kan verklaren. Het had echter niets te zeggen over de keuze tussen de 1-3-2 en de 3-1-2 volgordes wanneer 3 een voltooid deelwoord is. In dit hoofdstuk komt naar voren dat in diverse modellen van taalverwerking de 3-1-2 volgorde als minder complex naar voren komt. Een dergelijk model kan dus verklaren waarom de 3-1-2 volgorde beter wordt gevonden dan de 1-3-2 volgorde. Een model waarin eigenschappen van taalverwerking worden toegepast op de grammaticale theorie die in hoofdstuk 3 is voorgesteld, doet dus de juiste voorspellingen.

Doorbreking van het werkwoordcluster

In hoofdstuk 5 wordt verder ingegaan op doorbroken werkwoordclusters. Hiervoor is er een heleboel nieuwe data over dit fenomeen verzameld. Deze data komen van moedertaalsprekers van een West-Vlaams dialect gesproken in *Klemskerke*.⁶

Figuur 1: De ligging van Klemskerke

De resultaten uit dat onderzoek bekrachtigen de claim dat werkwoordclusters basis-gegeneerd zijn. Hier worden de belangrijkste resultaten opgesomd.

Er hebben geen verplaatsingen plaatsgevonden in werkwoordclusters. Ten eerste is er geen duidelijke evidentie voor een verplaatsing van het werkwoord in doorbroken werkwoordclusters. Integendeel, het bereik van een modaal hulpwerkwoord kan niet op een lagere plek worden gereconstrueerd. De West-Vlaamse zin in (17) heeft enkel de betekenis waarin *kunnen* bereik neemt over de negatieve DP. De zin heeft enkel de betekenis dat Jan in staat was om geen toestemming te geven (en niet dat Jan niet in staat was om toestemming te geven).

- (17) ...dat Jan *heeft*₁ *kunnen*₂ **geen toestemming** *geven*₃.

Ten tweede lijkt het er ook niet op dat het object in niet-doorbroken werkwoordclusters uit een lagere positie is verplaatst. Een algemeen verschijnsel dat gevonden wordt in taal is dat er niet kan worden verplaatst uit een zinsdeel dat zelf al verplaatst is (zie Corver (2017) en referenties daarin). Zo kan een vraagwoord worden verplaatst vanuit het onderwerp in zijn basispositie (= na *er*), zoals zin (18b) laat zien. Echter, wanneer dit onderwerp is verplaatst naar de positie van *er*, kan het vraagwoord er niet meer uit (Den Besten 1985; De Hoop 1996).

- (18) a. Zijn er [zulke mensen] nodig?
 b. Wat_i zijn er [t_i voor mensen] nodig?
- (19) a. Zijn [zulke mensen] nodig?
 b. *Wat_i zijn [t_i voor mensen] nodig?

Overweeg nu de zin in (20). Deze zin is prima in het West-Vlaams. Een vraagwoord kan dus zonder problemen extraheren uit een DP die vóór het cluster staat; er zijn geen zogenoemde *freezing* effecten.

⁶ Eén van de sprekers, Magda Devos, is zowel een taalkundige als een spreker van het dialect. Zij vertaalde een grote hoeveelheid zinnen van het standaard Nederlands. Vervolgens heeft ze met twee andere sprekers van die taal de zinnen beoordeeld.

Dit doet de voorspelling dat werkwoordclusterdoorbreking door *altijd* en *bijna* beter zal worden gevonden bij de hogere hulpwerkwoorden. Deze voorspelling komt niet uit. De informanten werd gevraagd om de zinnen in (25) en (26) te beoordelen op een vijfpuntsschaal. Al deze zinnen werden door hen als slecht beoordeeld (met een score van 2 op 5).

- (25) a. *Ik weet dat Jan *moet bijna werken*.
 I know that Jan must almost work
 'I know that Jan almost has to work.'
- b. *Ik weet dat Jan *gaat bijna werken*.
 I know that Jan goes almost work
 'I know that Jan almost goes to work.'
- (26) a. *Ik weet dat Jan *moet altijd werken*.
 I know that Jan must always work
 'I know that Jan always has to work.'
- b. *Ik weet dat Jan *wil altijd werken*.
 I know that Jan wants always work
 'I know that Jan always wants to work.'

Deze resultaten ondersteunen de claim dat alle hulpwerkwoorden in eenzelfde lage positie staan.

Het hoofdstuk bespreekt verder de beperkingen op werkwoordclusterdoorbreking in het standaard Nederlands. Hoewel partikels zonder problemen het werkwoordcluster kunnen doorbreken in deze taal (zoals in (27a)), zijn doorbrekingen door bijwoorden (zoals in (27b)) onaanvaardbaar.

- (27) a. ...dat Anna de baby (**aan**) *had (aan) willen (aan) kleden*.
 b. ...dat Stijn (**zacht**) *heeft (*zacht) moeten (*zacht) praten*.

Kale naamwoorden kunnen in sommige gevallen ook het werkwoordcluster doorbreken.

- (28) ...dat Roos kan motor-rijden.

In de literatuur wordt wel betoogd dat dergelijke kale naamwoorden een onderdeel uitmaken van het predikaat (Mithun 1984; Farkas en De Swart 2003; De Swart en Zwarts 2009). Dit kan verklaren waarom er geen lidwoord bij hoeft, terwijl normale argumenten dat wel moeten:

- (29) * (De) motor is kwijt.

En het kan ook verklaren waarom dergelijke naamwoorden niet referentieel zijn.

- (30) Ik denk dat ik vanavond *moet viool_i spelen*. *Kun jij 'm_i meenemen?

Ik neem aan dat de combinatie van naamwoord en werkwoord samen een evenement vormen, waarbij het naamwoord op een stereotypische manier een onderdeel is van de activiteit die door het werkwoord wordt aangeduid. Daardoor kunnen dergelijke naamwoorden het werkwoordcluster doorbreken. Het lijkt erop dat de doorbreking van het werkwoordcluster in het standaard Nederlands alleen mogelijk is met items die onderdeel uitmaken van de activiteit of toestand die door het werkwoord wordt uitgedrukt. In eerdere literatuur is wel gesteld dat, in de variëteiten die gesproken worden in Nederland, woorden die het werkwoordcluster kunnen doorbreken een semantische eenheid vormen met het hoofdwerkwoord (Verhasselt 1961; Koster 1994 en anderen).

In een benadering waarin predikaten zijn opgebouwd uit drie componenten – een oorzaak, een proces en een resultaat (Ramchand and Svenonius 2002; Ramchand 2008; Ramchand and Svenonius 2014), moet voor het Nederlands gesproken in Nederland worden aangenomen dat werkwoorden in de laagste werkwoordelijke hoofdpositie worden uitgespeld; lager dan het niveau van de bijwoorden van wijze, die waarschijnlijk in het procescomponent zit.

Het hoofdstuk bespreekt ten slotte nog de eigenschappen van het gebied tussen West-Vlaanderen en Nederland, wat een transitiegebied lijkt te zijn.

Slotwoord

Dit proefschrift bespreekt de beperkingen op de volgordevariatie in het werkwoordcluster. Hoewel er meerdere werkwoordvolgordes voorkomen in het taalgebied zijn er volgordes die niet voorkomen. Hiernaast zijn er beperkingen op de items die het werkwoordcluster kunnen doorbreken. Hoewel alle items die in het werkwoordcluster kunnen staan, ook vooraf kunnen gaan aan het werkwoordcluster, kunnen sommige items alleen vóór het werkwoordcluster staan. Werkwoordclusterdoorbreking heeft een duidelijke syntactische grens, die hetzelfde is voor alle type hulpwerkwoorden. Dit ondersteunt het idee dat werkwoordclusters zijn basis-gegenereerd in een lage positie.

Het proefschrift heeft laten zien dat de variatie in het werkwoordcluster, alsmede de beperkingen daarop, niet toevallig zijn, maar een gevolg zijn van eigenschappen van de grammatica. Zo wordt betoogd dat volgordes die niet voorkomen niet door het taalsysteem kunnen worden afgeleid. Dit leidt tot de voorspelling dat sprekers in staat zullen zijn om volgordes die ongrammaticaal zijn te onderscheiden van volgordes die wel grammaticaal zijn, maar geen onderdeel uitmaken van hun eigen taalvariëteit. Deze voorspelling is uitgekomen. Sprekers lijken zich bewust te zijn van de mate waarin talen van elkaar kunnen verschillen. Dit maakt het eenvoudiger om te verklaren hoe kinderen elke menselijke taal met schijnbaar gemak kunnen verwerven. Als het kind gebruik maakt van zijn/haar grammaticale systeem, weet hij/zij bij voorbaat dat de mogelijke eigenschappen van zijn/haar moedertaal niet onbeperkt zijn. Het menselijke taalsysteem biedt grenzen aan de wijze waarop talen van elkaar kunnen variëren.